

## ویژگی‌های شخصیتی و فعالیت‌های شهید حسن باقری در دوران انقلاب اسلامی و دفاع مقدس<sup>۱</sup>

اسماعیل عارفی گوروان\*

عباس کشاورز شکری\*\*

### چکیده

سؤال اصلی پژوهش حاضر آن است که ویژگی‌های شخصیتی و فعالیت‌های شهید حسن باقری در دوران انقلاب اسلامی و دفاع مقدس چیست؟ برای پاسخ به این سؤال، با استفاده از روش تحلیلی، اسناد و مدارک مربوطه مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که شهید حسن باقری دارای ویژگی‌هایی مهم در زمینه‌های مختلف شخصیتی و انقلابی است. از جمله ویژگی‌های شخصیتی، اخلاص، نماز اول وقت، شجاعت و دلیری، روحیه جهادی، ساده‌زیستی و... است. در حوزه فعالیت‌های انقلابی ایشان در دوره شکل‌گیری انقلاب، می‌توان به فعالیت در دانشگاه، فعالیت انقلابی در دوره خدمت سربازی، فرار از پادگان رژیم وقت، عضویت در روزنامه جمهوری و عضویت اطلاعات سپاه اشاره نمود. همچنین در دوره دفاع مقدس، ایشان فرماندهی عملیات شکست محاصره سوسنگرد، امام مهدی (عج)، ثامن‌الائمه، طریق‌القدس، تثبیت تنگه چزابه، فتح‌المبین، بیت‌المقدس، رمضان، مسلم بن عقیل و محرم، را بر عهده داشته و در مأموریت‌های محوله با موفقیت عمل نموده است.

### واژگان کلیدی

حسن باقری، دفاع مقدس، انقلاب اسلامی، تاریخ معاصر.

۱. مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد.

\*. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی انقلاب اسلامی، دانشگاه شاهد.

\*\* دانشیار گروه علوم سیاسی دانشگاه شاهد.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۸/۲۵

arefiesmail69@yahoo.com

keshavarz@shahed.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۳/۷

جنگ تحمیلی در زمانی به کشورمان تحمیل شد که ایرانیان پیش از آن حادثه مهم تاریخی خود یعنی انقلاب را درک کرده در پی تثبیت تغییراتی ناشی از آن بودند. جنگ تحمیلی عراق علیه ایران با واکنش‌های حمایتی و مشارکت گروه‌های مختلفی از مردم ایران در برابر دشمنان اسلام همراه بود. اقشار مختلف، پیر و جوان و نوجوان، کارگر و کارمند، روحانی و بازاری به انحاء مختلف در برابر دشمن صف‌آرایی کردند. (عزیزی، ۱۳۹۱: ۱۰۰ - ۹۹) دفاع مقدس نشانه‌ای از اقتدار و قدرت جمهوری اسلامی ایران است که در فرآیند شکل‌گیری و به ثمر نشستن آن، اقشار و طبقات مختلفی نقش اساسی داشتند. از جمله این اقشار، قشر تحصیل‌کرده، دانشگاهی و جوان بود که در فرآیند دفاع مقدس نقش پایه‌ای و اساسی داشت؛ برخورداری نیروهای رزمنده از چنین پشتوانه‌ای آثار و برکات زیادی در نحوه پیشبرد و مدیریت جنگ داشته است. از آنجا که دانشگاه به‌عنوان یکی از مراکز ایجاد حرکت و شکل‌دهی به تصورات و باورهای افکار عمومی هر جامعه‌ای بوده و حضرت امام خمینی علیه السلام نیز در پیشبرد نهضت الهی و پیروزی انقلاب اسلامی، از همراهی کامل اقشار تحصیل‌کرده و دانشگاهی برخوردار بود. از این‌رو شیوه نگرش و مشارکت این نیروها در جنگ تحمیلی - که مهم‌ترین چالش پس از پیروزی انقلاب تا آن مقطع بود و تمامیت ارضی کشور را نشانه رفته بود - بسیار مهم و حائز اهمیت بود. (زنگویی و محمودآبادی، ۱۳۹۱: ۶)

پژوهش حاضر در صدد است که به مطالعه ویژگی‌های شخصیتی و فعالیت‌های شهید حسن باقری که سابقه علمی و دانشگاهی داشت و از فرماندهان نخبه در جنگ تحمیلی بود بپردازد؛ باتوجه‌به اینکه شهید حسن باقری در دوره شکل‌گیری انقلاب اسلامی نیز فعالیت داشت به آن فعالیت‌ها نیز پرداخته شده است. اهمیت کار ما در این است که از لحاظ نظری شهید باقری به‌عنوان فعال در دوران انقلاب اسلامی و تأثیرگذار در جنگ تحمیلی در جامعه شناخته شود؛ از نظر عملی، هدف ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه و پرورش انسان‌های ایثارگر در بین نسل جوان است. باتوجه‌به اینکه شهید باقری جزء فرماندهان برجسته و تأثیرگذار بود نویسندگان در صدداند که ویژگی‌های شخصیتی و فعالیت‌های سیاسی، فرهنگی و رزمی ایشان را در دوران انقلاب و جنگ مورد بررسی قرار دهند.

#### یک. ویژگی‌های شخصیتی شهید باقری

##### ۱. اخلاص، ساده‌زیستی و صرفه‌جویی

شهید باقری فرمانده مخلص بود که زندگی و جانش را وقف دفاع از اسلام کرده بود و با اینکه تازه

ازدواج کرده و فرزند چند ماهه‌ای داشت، جبهه را ترجیح می‌داد. در واقع، این شهید مخلص تمامی امور اعم از زندگی، ازدواج و دفاع را در ارتباط با خدا می‌دید. رفتار انسانی شهید باقری طوری بود که می‌توانست با تمامی گروه‌های سنی ارتباط برقرار کند. (رشید، ۱۳۸۴: ۱۳)

درباره ساده‌زیستی شهید باقری می‌توان گفت:

زندگی و مادیات در نظرش بی‌ارزش بود و زهد و ساده‌زیستن نسبت به مقام خود را از مولایش علی علیه السلام آموخته بود. در خانه او از تجملات خبری نبود، دوستانش به او می‌گفتند:

لااقل یک قالی یا موکت در خانه‌ات پهن کن تا اگر مهمان به خانه‌ات آمد کمی راحت باشد و پس از اصرار فراوان دوستانش برای پذیرایی مهمانان، یک موکت تهیه می‌کند. (معاونت تبلیغات و عملیات ستاد کل نیروهای مسلح، ۱۳۷۴: ۱۶ - ۱۵)

او مفهوم حقیقی آیه کریمه «فَمَا مَتَاعِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ» را به راحتی دریافته و عمل به آن را الگوی زندگی خود کرده بود. (ر.ک: خسروی‌راد، ۱۳۷۶: ۱۳۵ - ۱۳۳)

یکی از هم‌زمان ایشان به نام برادر عزیز جعفری در مورد ویژگی صرفه‌جویی ایشان می‌فرماید:

پس از عملیات امام مهدی علیه السلام هنگامی که داشتیم از روی جاده آسفالت باز می‌گشتیم، نگاهم به شخصی افتاد که سطلی به دست گرفته و فشنگ‌های روی زمین را جمع‌آوری می‌کرد و این شخص کسی نبود جز شهید باقری. این عمل او تأثیر زیادی روی روحیات نیروها می‌گذاشت چون از روی تواضع و جهت صرفه‌جویی، فشنگ‌ها را جمع می‌کرد. (همان: ۶۷)

## ۲. تکلیف‌گرایی و احساس مسئولیت

شهید حسن باقری بر اساس تکلیف شرعی عمل می‌کرد و باتوجه به دیدگاه‌ها و دستورات امام علیه السلام پشوتانه مجاهدات و شهادت‌طلبی و پاک‌بازی خویش را حجت شرعی می‌دانست. شهید باقری در این باره یک شاخص را مطرح می‌کند: «اگر خسته شدیم باید ببینیم کجای کار اشکال دارد و گرنه کار برای خدا خستگی ندارد، لذت‌بخش است». شهید باقری هرچند برای پیروزی، سر از پای نمی‌شناسد و با تدبیر و تلاش، مسیر دستیابی به آن را دنبال می‌کند، اما یک تکلیف‌گراست. (سرمدی، ۱۳۹۰: ۳۹)

سرتیپ پاسدار سوداگر، در مورد احساس مسئولیت شهید باقری می‌گوید:

قرار بود یکی از برادران را برای مسئولیتی به قرارگاه نجف بفرستند و خیلی‌ها، به خصوص

برادر رشید و دیگران، با او صحبت کرده بودند و او قانع نشده بود. من و آن برادر با هم رفتیم به خانه شهید باقری. او آن چنان صحبت کرد که انگار واقعاً در دنیا هر چه سنگینی و بار هست، بر دوش ماست و ما رسالت داریم و باید در حد توان خودمان کوشش کنیم. همین حرف‌های او آن برادر را راضی کرد که مسئولیت را با جان و دل بپذیرد. (معاونت تبلیغات و عملیات ستاد کل نیروهای مسلح، ۱۳۷۴: ۲۶)

### ۳. شجاعت و دلیری

شهید باقری با شجاعت و جسارتی که داشت در مناطق پر خطر صحنه نبرد؛ آنجا که هر لحظه انسان به شهادت دعوت می‌شود حاضر بود و از نزدیک، جنگ را بررسی می‌کرد. در لحظات حساس با حضور در کنار رزمندگان راهنمایی لازم را ارائه می‌داد. روحیه شجاع او برای اثبات روحیه‌های ضعیف و احیاناً متزلزل، بسیار مفید بود. شجاعت و تصمیم‌گیری او ناشی از اعتماد و توکل به نیروی لایزال الهی و توسل به جایگاه وحی و ائمه هدی بود. او در جریان رزم با کفار و دشمنان خدا همراه تدبیر و تلاش بی‌دریغ شبانه‌روزی‌اش لحظه‌ای از یاد خداوند غفلت نورزید. (معاونت مرکز فرهنگی سپاه، ۱۳۶۶: ۴۷)

### ۴. نماز اول وقت و توکل بر خدا و اهل بیت علیهم‌السلام

شهید باقری به نماز اول وقت آن قدر اهمیت می‌داد که اگر بین راه، وقت نماز می‌رسید می‌گفت باید پیاده شویم و نماز بخوانیم. گوش و چشم و قلب و زبان و تمام اعضاء و جوارح او گویی در خدمت اسلام بود. به دعا و قرآن خیلی علاقه داشت و نماز شب‌هایی که می‌خواند آن چنان با خضوع و خشوع بود که گاهی از شدت گریه بی‌حال می‌شد. (خسروی‌راد، ۱۳۹۳: ۶۲ - ۶۱) تقوا از نگاه شهید باقری، نه تنها یک امتیاز، بلکه همه چیز یک انسان به حساب می‌آمد. او تقوا را وسیله‌ای برای شناخت حق تعالی می‌دانست و به همین دلیل در مسیر تقوا هیچ سستی و کوتاهی را به خودش نمی‌بخشید. (معاونت تبلیغات و عملیات ستاد کل نیروهای مسلح، ۱۳۷۴: ۱۶)

از صفات بارز شهید باقری توکل عمیقش به خدا بود. هر کاری را حقیقتاً با توکل بر خدا شروع می‌کرد و با این دلیل نیز جوابش را خالصانه می‌گرفت. همچنین علاقه عجیبی به اهل بیت علیهم‌السلام داشت و این به خوبی محرز بود. خصوصاً به امام زمان علیه‌السلام و حضرت فاطمه علیها‌السلام. (معاونت مرکز فرهنگی سپاه، ۱۳۶۶: ۵۶) شهید باقری در طی دوران کوتاه فرماندهی‌اش، ادبیاتی را به مباحث دفاعی وارد کرد که تا پیش از آن هرگز سابقه نداشت و ماحصل این تحول، رواج فرهنگ علوی و عاشورایی در میدان‌های نبرد بود. (علامیان، ۱۳۹۲: ۸ / ۲)

## ۵. روحیه جهادی

شهید باقری در طرح‌دهی نظامی و طراحی عملیات بسیار نیرومند بود. وقتی در جلسات ارتش و سپاه صحبت می‌کرد همه را تعجب وامی‌داشت. هم‌زمانش او را به‌عنوان صاحب‌نظرترین افراد در بین خودشان می‌شناختند. شب‌ها تا نیمه‌های شب بیدار بود و طرح‌های موفقیت‌آمیزی را برای عملیات برنامه‌ریزی می‌کرد. قدرت تفکر، طراحی و ارائه شیوه‌های نو در نبرد و همچنین قدرت تجزیه و تحلیل قوای خودی و دشمن از مشخصه‌های او برشمرده شده است. از جهت قدرت فکری، قدرتی داشت که می‌توانست همه مسائل را تجزیه و تحلیل و برای آنها برنامه‌ریزی کند، که در توان کسی نبود، (دهقان، ۱۳۹۲: ۱۳) هرگاه نقشه و طرحی را ارائه می‌نمود، به غیر از آن طرح، چند طرح دیگر هم متناسب با تغییر امکانات، پیشنهاد می‌کرد. مثلاً سه نوع طرح را به صورت‌های مختلف در یک جلسه ارائه می‌کرد که هر کدام می‌توانست سرنوشت عملیات و مأموریت قرارگاه را به‌گونه‌ای تعیین کند. (معاونت تبلیغات و عملیات ستاد کل نیروهای مسلح، ۱۳۷۴: ۱۵)

او اهمیت فوق‌العاده‌ای برای اطلاعات عملیات قائل بود و عقیده داشت که مهم‌ترین بخش موفقیت ما مربوط به اطلاعات صحیح از دشمن است. او را می‌توان مؤسس اطلاعات عملیات در سپاه دانست. او سعی می‌کرد اطلاعات لازم را از پشت جبهه دشمن و از توان آنها کسب کند و روی آن خیلی حساب می‌کرد و با توجه به این آگاهی‌ها بود که به اطلاعات جالبی از کلیه سازمان‌های رزمی عراق دست می‌یافتند. (معاونت مرکز فرهنگی سپاه، ۱۳۶۶: ۳۳ - ۳۲)

## دو. فعالیت‌های فرهنگی - سیاسی شهید باقری در دوره شکل‌گیری انقلاب اسلامی

### ۱. برگزاری کلاس‌های فرهنگی و سخنرانی

شهید حسن باقری در کنار تحقیقات و مطالعات منظمی که در زمینه مسائل اسلامی با استفاده از *المعجم*، *مفردات* راغب و *قاموس قرآن* داشت، در کلاس‌ها و مسجد دانشکده برای دانشجویان صحبت می‌کرد. همچنین شهید باقری مجالس قرآن‌خوانی و برپا کردن نماز جماعت را در دانشگاه ارومیه بنیان گذاشت. (ر.ک: بختیاری دانشور، ۱۳۸۱: ۲۱ - ۱۸)

باتوجه به روحیه خاص شهید در اصرار بر انجام فرایض، امر به معروف و نهی از منکر و فعالیت‌های نسبتاً زیاد ارشادی در دانشگاه ارومیه به‌عنوان یک عنصر مذهبی مورد توجه و انگشت‌نمای مسئولین و افراد دانشگاه بود. بارها اتفاق افتاده بود که در جمع دانشجویان پیرامون مفاهیم اسلامی، دوری از مفاسد و بعضاً مسائل خاص سیاسی، صحبت‌هایی نموده بود. (معاونت مرکز فرهنگی سپاه، ۱۳۶۶: ۲)

## ۲. مخالفت با غریزدگی

شهید باقری در چندین مورد با استادان غربزده - که در تمامی دروس و صحبت‌ها اصرار بر انکار احکام اسلامی و به رخ کشیدن مظاهر تجدد غربی داشته‌اند - درگیر شده و با پاسخ‌گویی محکم در حضور دانشجویان باعث مفتضح شدن استادان غربزده شده بود. این امر کینه و بغض خاصی در بین استادان و مسئولین غیرمتمتعده دانشکده نسبت به ایشان به وجود آورده بود. وی در یکی دو مورد نیز درگیری‌هایی با گارد پلیس مستقر در دانشکده داشت که در نهایت تمامی موارد یادشده باعث گردید که بعد از یک‌سال و نیم سال تحصیل در دانشکده کشاورزی دانشگاه ارومیه با یک تقلیل کامل در نمرات درسی، ایشان را از دانشکده در سال ۱۳۵۶ اخراج کنند. (علامیان، ۱۳۹۰: ۱ / ۱۷)

## ۳. ارشاد و هدایت فکری سربازان

شهید باقری برای گذراندن دوران سربازی در اسفند ۱۳۵۶ به پادگان جلدیان در نقده و سپس به ایلام فرستاده شد. در آنجا نیز دست از تبلیغ برنداشت. برای دور نگه‌داشتن او از پادگان و سربازان، وی را راننده یک افسر جزء کردند. روی هم‌رفته بیش از هشت ماه از دوران سربازی‌اش نگذشته بود که با رسیدن پیام حضرت امام علیه السلام مبنی بر ترک پادگان‌ها، از خدمت سربازی فرار کرد. (خسروی‌راد، ۱۳۷۶: ۲۰) در این دوره به‌جهت مطالعات اسلامی که داشت به ارشاد و هدایت فکری سربازان می‌پرداخت و حتی در روزهایی که سرهنگ پادگان در مراسم پادگان حاضر نبود، به علت نفوذی که بین سربازان داشت، برای آنها صحبت می‌کرد و ضمن امر به معروف و نهی از منکر، آنها را با مسائل اسلامی آشنا می‌ساخت. (معاونت تبلیغات و عملیات ستاد کل نیروهای مسلح، ۱۳۷۴: ۱۱)

## ۴. فرار از پادگان بنا به فرمان حضرت امام و حضور در کمیته استقبال

در بحبویه انقلاب، با توجه به جو انقلابی جامعه و جریانات قم و تبریز و فاجعه ۱۷ شهریور، شهید باقری تصمیم به فرار از پادگان می‌گیرد. عده‌ای از نزدیکانش او را از این کار منع می‌کنند، ولی سرانجام با فرمان امام مبنی بر ترک پادگان‌ها، به تهران آمده و دیگر به پادگان بر نمی‌گردد. از این به بعد شبانه روزش را در خدمت انقلاب و پیشبرد اهداف آن قرار داده و در فعالیت‌های گوناگون شرکت می‌کرد. از جمله هنگام تشریف‌فرمایی امام خمینی علیه السلام به ایران در کمیته استقبال از امام مشغول خدمت بود و همچنین در بهمن ماه ۱۳۵۸ در جریان تصرف کلانتری ۱۴، فعالیت‌های زیادی در این زمینه نمود. (معاونت مرکز فرهنگی سپاه، ۱۳۶۶: ۳)

#### ۵. تصرف پادگان ولی عصر (عج) عشرت‌آباد و پادگان نیروی هوایی

شب ۲۲ بهمن به همراه پدر و دیگر برادرش به پادگان ولی عصر (عج) عشرت‌آباد سابق می‌روند و در آنجا اسلحه‌ای به دست آورده و به پاسداری از دستاوردهای انقلاب اسلامی - که محصول خون هزاران شهید و مجروح بوده - می‌پردازد. (همان) روز ۲۲ بهمن به پادگان نیروی هوایی رفته و اسلحه خود را به یک برادر همافر که برای مقابله با گارد، اسلحه‌ای نداشته می‌دهد و از آنجا به همراه برادرش به پادگان‌های دیگر از جمله پادگان حر (باغشاه سابق) می‌رود. در این باره برادر شهید چنین می‌گوید:

... در طرف دیگر پادگان چند نفری را دیدم که شعارهایی در طرفداری از چریک‌های فدایی خلق روی دیوار می‌نویسند که شهید باقری از این موضوع ناراحت شده و به آنها اعتراض می‌کند و می‌گوید مردم دارند پادگان‌ها را می‌گیرند و اینها استفاده‌اش را می‌برند بدون اینکه برای مردم و انقلاب کاری کرده باشند. به دنبال این حرف، درگیری لفظی بینشان در گرفته و موجب برخورد هم می‌شود. (معاونت تبلیغات و عملیات ستاد کل نیروهای مسلح، ۱۳۷۴: ۱۲)

#### ۶. روزنامه‌نگاری

پس از انتشار روزنامه جمهوری اسلامی شهید باقری نیز به‌طور فعال همکاری خود را با این روزنامه در زمینه‌های خبرنگاری، امور تحریریه و مقالات سیاسی آغاز می‌کند. شهید باقری عضو نخستین گروه تحریریه روزنامه جمهوری اسلامی است؛ روزنامه‌ای که در عصر خود نخستین روزنامه نسل انقلاب بود و به روزنامه امام خمینی (ره) شهرت داشت. کارنامه مطبوعاتی شهید باقری نشان می‌دهد که او در میان همه بحران‌ها و حوادث مبتلابه آن روزهای انقلاب بر نقاطی کلیدی انگشت نهاده بود. همچنین او نخستین خبرنگاری بود که پس از انقلاب به خارج از کشور اعزام شد. در آبان ماه ۱۳۵۸ هیئتی از طرف دولت ایران، شامل مهندس مهدی بازرگان، دکتر ابراهیم یزدی و دکتر مصطفی چمران به دعوت رئیس‌جمهور الجزایر در جشن سالروز استقلال آن کشور شرکت کردند. شهید باقری نیز به‌عنوان خبرنگار در این هیئت حضور داشت. حاصل این سفر، گزارشی بود که به تاریخ ۱۲ آبان ۱۳۵۸ در روزنامه جمهوری اسلامی به‌چاپ رسید. (همان: ۱۲)

در سیزدهم آبان ۱۳۵۸ لانه جاسوسی امریکا به تصرف دانشجویان پیرو خط امام درآمد. در این میان روزنامه جمهوری اسلامی نیز بیشترین پوشش خبری را به این واقعه داد. محور هدایت و نگارش آنها شهید باقری بود.

پس از حضور نظامی امریکا در طیس، شهید باقری به سوی طیس حرکت کرد و نخستین خبرنگاری بود که به محل حادثه رسید. او چهار گزارش در این خصوص به چاپ رساند و ضمن تشریح واقعه، هر روز جزئیات تازه‌ای را از ماجرا افشا کرد. (علامیان، ۱۳۹۰: ۱ / ۱۷)

شهید باقری قبل از شروع جنگ و به دنبال دعوت جنبش امل از روزنامه جمهوری اسلامی، برای دیدار از لبنان و اردن به مدت ۱۵ روز به این کشورها مسافرت کرد. طی این سفر گزارشی تحلیلی از اوضاع نابسامان مسلمین در آن منطقه تهیه نمود. (خسروی‌راد، ۱۳۷۶: ۱۹) در سال ۱۳۵۹ ایشان به مدت دو هفته به لبنان سفر کرد. شهید باقری در گزارش این سفر به برخی مسایل و موضوعات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی لبنان پرداخته<sup>۱</sup> و جالب اینکه در کنار همه این ابعاد، مسایل حاشیه‌ای نیز از دید وی پنهان نمانده است. این گزارش‌ها به لحاظ فنی از تمامی ارکان یک گزارش کامل مطبوعاتی برخوردار است. به گونه‌ای که امروز پس از گذشت چند دهه، اهل فن می‌توانند درباره درستی این ادعا قضاوت کنند. گزارش‌های سفر لبنان با دیدی جزئی‌نگر و سبکی روان به نگارش درآمده که نسبت به ادبیات آن روز، کاری درخور توجه است. (علامیان، ۱۳۹۰: ۱ / ۱۸)

#### ۷. عضویت در سپاه پاسداران

سال ۵۹ در واحد اطلاعات سپاه مشغول به کار شد. در قسمت اطلاعاتی روی گروهک‌های وابسته فعالیت خود را استمرار بخشید. در این زمان با بلند شدن آوای شوم ضد انقلاب، در کلاس‌های دانشگاه فعالیت خود را در این زمینه متمرکز کرده و به مقابله با این توطئه جدید - که از جانب دشمنان اسلام طرح‌ریزی شده بود - می‌پردازد.

آقای محسن رضایی درباره عضویت شهید باقری و تعلق گرفتن نام مستعار به ایشان می‌فرماید:

یک روز مقام معظم رهبری با من تماس گرفتند و گفتند جوان خبرنگاری در روزنامه جمهوری اسلامی است که فرد با استعدادی است. مایل است کار اطلاعاتی انجام بدهد. او پیش من آمد و گفت افشردی خبرنگار روزنامه جمهوری اسلامی هستم، آمدم کمک کنم. می‌بینم نیروهای ضد انقلاب ترور می‌کنند و ناامنی ایجاد کرده‌اند. می‌خواهم برای امنیت کشور کاری بکنم. در همان صحبت اولیه، متوجه شدم او یکی از همان افرادی است که ما به دنبالش هستیم؛ فرد با استعدادی است و شرایط سیاسی کشور را خوب

۱. در تاریخ چهارم، هفتم و پانزدهم مرداد ۱۳۵۹ گزارش اول شهید باقری در روزنامه جمهوری اسلامی ایران در موضوع لبنان و کشمکش احزاب مسلح تا مرز تجزیه، (مسلمانان لبنان محروم اما در راه بازیافتن خویش) (صدور انقلاب اسلامی ایران بزرگترین کمک به مسلمانان لبنان) به چاپ رسید.



تحلیل می‌کند. ما برای دوستانمان اسم مستعار یا کد تعیین می‌کردیم. برای او نام حسن باقری را انتخاب کردیم. (علامیان، ۱۳۹۰: ۱ / ۱۶۲ - ۱۶۱)

شهید باقری به کار کردن در سپاه از زاویه انتخاب یک شغل و استخدام نگاه نمی‌کرد، بلکه از زاویه تکلیف و رسالت می‌نگریست. او از آن دسته از افرادی بود که پشت میز نمی‌نشست و بیشتر فعالیت‌هایش در بیرون از واحد اطلاعات سپاه بود. کارش در صحنه بود؛ گزارش‌های میدانی تهیه می‌کرد. بعضی از خبرهای مهم را پیگیری می‌کرد و به سازمان گزارش می‌داد. (رضایی، ۱۳۹۱: ۹)

#### ۹. فعالیت در انجمن اسلامی

آیت‌الله بهشتی پس از تعطیلی دانشگاه‌ها در خرداد ۵۹ خواسته بود که بعضی از دانشجویان انقلابی دانشکده حقوق دانشگاه تهران یک دوره کارآموزی ببینند و استخوان‌بندی دادگستری را تشکیل بدهند. از جمله کسانی که در لیست دانشجویان خط انقلاب مطرح شد، شهید باقری بود. (علامیان، ۱۳۹۰: ۱ / ۷۸ - ۷۹)

پیروز سعید اصلانی<sup>۱</sup> در رابطه با فعالیت شهید باقری در دانشگاه می‌گوید:

شهید باقری مهر ماه سال ۵۸ وارد دانشکده حقوق شد. من در دانشکده با ایشان آشنا شدم. آن زمان به دلیل فعالیت‌های مخرب گروهک‌های ضدانقلابی، جو بسیار ملتهبی در دانشگاه‌ها به وجود آمده بود. به همین دلیل، شناسایی و جذب نیروهای متدین به خط امام در آن زمان بسیار مهم و حساس بود. انجمن اسلامی دانشگاه سعی داشت با سازمان‌دهی این نیروها نقش مؤثری برای دفاع از انقلاب ایفا کند. روزهای اول که بچه‌ها به دانشکده می‌آمدند سعی می‌کردیم چهره‌های برجسته و متدین سال اولی‌ها را شناسایی و جذب انجمن اسلامی کنیم. در همان روزها یکی از دوستان انجمن از دو نفر نام بردند که یکی از آنها شهید باقری بود. مطرح کردند که ایشان فردی زرنگ، باهوش و بسیار نکته‌سنج هستند و می‌توانند جلوی جریان‌ات تقاطعی را بگیرند. به این ترتیب شهید باقری همکاری خود را با انجمن اسلامی شروع کرد. (مردی، ۱۳۹۱: ۳۷)

#### سه. فعالیت‌های فرهنگی، سیاسی و رزمی شهید باقری در دوره دفاع مقدس

##### ۱. تشکیل واحد اطلاعات سیاسی و فرهنگی

شهید باقری به محض ورود به اهواز، در پی یافتن گمشده جنگ بود. او گمشده جنگ را در شناخت عمیق

<sup>۱</sup>. از فعالان انجمن اسلامی دانشکده کشاورزی دانشگاه ارومیه.

و جمع‌آوری اطلاعات از دشمن دید. نیروهای دشمن از محورهای مختلف در حال پیشروی بودند و اخبار جامع و دقیقی از چگونگی حمله، مقدار پیشروی و اهداف آنها وجود نداشت. همین ناآگاهی موجب سردرگمی فرماندهان، مسئولین و مردم شده بود. (دهقان، ۱۳۸۹: ۳ / ۱۴)

در شرایط غافل‌گیری کشور در جنگ کسی از ترتیب نیروی یگان متجاوز آگاهی نداشت. شهید باقری در بدو ورود دریافت که ضعف بزرگ و مهلک جبهه‌ها، فقدان اطلاعات از ماهیت، رفتار و اهداف دشمن است. او با این درک درست بلافاصله واحد اطلاعات عملیات خوزستان را تشکیل داد، شروع به شناسایی دقیق دشمن کرد و گروه‌های شناسایی متشکل از نیروهای محلی را به همه محورها فرستاد. او کسانی نظیر شهید محمد حسین نامدار محمدی، احمد فروزنده، احمد امیری، حمید تقوی و ... را به‌عنوان مسئولان اطلاعات عملیات محورها تعیین کرد و از آنها گزارش روزانه می‌خواست. (علامیان، ۱۳۹۰: ۱ / ۲۰)

شهید باقری از همان آغاز ورود به صحنه دفاع مقدس، با تدبیر و تفکر به بررسی ضرورت‌ها، نقاط قوت و ضعف، راهکارهای قابل دسترسی برای پیشبرد دفاع و دفع دشمن پرداخت. با اینکه فرصتی برای تجربه‌اندوزی درازمدت نداشت، توانست در مدت زمان کم و با حداقل امکانات و کمک‌ها، آن‌چنان تحولی در ساختار و رفتار نظامی به‌وجود بیاورد. نام شهید باقری به‌همان اندازه که با دفاع مقدس پیوند خورده است، یادآور نهادهای حیاتی و ارکان اساسی تشکیلات نظامی از جمله واحد اطلاعات است. (معاونت تبلیغات و عملیات ستاد کل نیروهای مسلح، ۱۳۷۴: ۳۲ - ۳۱)

تفکر شهید باقری درباره واحد اطلاعات و نقش ویژه‌ای که برای آن قائل بود، بسیار اهمیت دارد. ایشان که بنیان‌گذار و معمار اصلی واحد اطلاعات به شکل پویا و نوین آن بود، توانست با به‌کارگیری دقیق این ابزار - که رکن اساسی سازمان رزم است - نقاط عطف زیادی در جنگ ایجاد کند که رأس آنها، شکستن تابوی ایجادشده در ذهن رئیس‌جمهور وقت - بنی‌صدر - بود؛ (سرمدی، ۱۳۹۰: ۱۵۰)

## ۲. تشکیل واحد آرشیو و بایگانی سیاسی و فرهنگی

یکی دیگر از کارهای شهید باقری در ابتدای جنگ تحمیلی راه‌اندازی واحد آرشیو و بایگانی جنگ بود که اهمیت این مسئله در این برهه از زمان بیشتر به چشم می‌خورد. اولین قدم در این باره توسط شهید باقری برداشته شد و هم او بود که سعی می‌کرد مسائل جنگ را به روی کاغذ آورده و تدوین کند و اصرار داشت که برادران سپاه باید همانند برادران ارتش، طرح‌ها و گزارش‌های خود را روی کاغذ بیاورند. (مخدومی شریانی، ۱۳۸۴: ۶۱) تا به‌وسیله کارشناسان امر طبقه‌بندی شده در قالب اسناد حفظ و نگهداری شوند. شهید باقری سرانجام با تلاش مخلصانه توانست سپاه را از کارآمدترین (رکن دوم) نظامی که همان

واحد آرشیو و بایگانی است در منطقه برخوردار کند. گوی سبقت را در این راه از تمام نظامیان کارکشته داخلی و منطقه‌ای رپوده بود. به طوری که دشمنان را وادار کرد که به دقت و سرعت و جامع بودن اطلاعات نظامی نیروهای سپاه اعتراف کنند. آراستگی شهید باقری به ذوق سرشار، تیزبینی، و تیزهوشی باعث شد که بعد از مدت کوتاهی با بهره‌گیری از تجربه‌های شخصی و نظرهای پراکنده‌ای که به او می‌رسید، در زمینه‌های مختلف، کارهای منحصربه‌فردی انجام بدهد و پایه‌گذاری کند، که تا آن زمان هیچ‌کس به آن توجه نکرده بود. تأکید بر گزارش‌نویسی و نگهداری سوابق بررسی‌های اطلاعاتی، نگارش اطلاعات دشمن، جمع‌بندی و تحلیل مکتوب از وقایع و حوادث رمزگذاری و بصورت طبقه‌بندی شده بایگانی می‌گردید. (دهقان، ۱۳۸۹: ۵ / ۲۰)

### ۳. تشکیل واحد ترجمه اسناد سیاسی و فرهنگی

یکی از مهم‌ترین منابع اطلاعاتی، اسیران و اسناد دشمن بود. شهید باقری شروع به راه‌اندازی تشکیلاتی برای استفاده از این منابع کرد. به طوری که به تدریج بسیاری از اطلاعات درباره سازمان‌دهی و اهداف دشمن از این منابع استخراج شد. (همو، ۱۳۹۲: ۲۲) در مورد استفاده از اسناد دشمن، شهید مهدی صابونی چنین می‌گوید:

زمانی که هیچ‌کس به مدارک عراقی‌ها اهمیت نمی‌داد شهید باقری از ما می‌خواست که تمامی اسناد آنها را جمع‌آوری کنیم از همان اوایل جنگ به ما می‌گفت که این مطالب یک روزی به درد می‌خورد ... ساعت یک بامداد که همه خسته می‌شدند و به خواب می‌رفتند او بلند می‌شد و به سراغ مدارک می‌رفت. (علامیان، ۱۳۹۲: ۲ / ۵۵)

### ۴. تشکیل واحد شنود سیاسی و فرهنگی

شهید باقری به مسئله شنود اطلاعات دشمن اهمیت زیادی قائل بود. یک بخش مهمی که ایشان پایه‌گذار آن بود مسئله شنود بود که به آن خیلی بها می‌داد و می‌گفت با یک بی‌سیم کوچک هم که شده این بخش راه‌اندازی گردد. باید این بخش را راه انداخت و فهمید که عراقی‌ها چه می‌گویند؟ و چه اطلاعات مفیدی در این زمینه می‌شود به دست آورد؟ و از همین جا بود که تصمیم گرفته شد که این بخش نیز تشکیل شده و راه بیفتد. (معاونت مرکز فرهنگی سپاه، ۱۳۶۶: ۱۳)

### ۵. سازمان عملیات رزمی سپاه

بر کسی پوشیده نیست که سپاه پاسداران از اولین لحظه‌های شکل‌گیری هرگز مهلت نیافت که به

سازمان دهی و برنامه‌ریزی تشکیلاتی و رزمی دست یابد. از بزرگترین منتهایی که خداوند بر ما گذاشت، وجود سردارانی بی‌نظیر مثل شهید باقری بود که در آن روزهای حساس غربت و محرومیت، توانست با به‌کارگیری از کمترین امکانات، از توانایی‌های زرهی فوق‌العاده بسیجیان بهتر استفاده کند. (معاونت تبلیغات و عملیات ستاد کل نیروهای مسلح، ۱۳۷۴: ۴۱)

شهید باقری را می‌توان یکی از پایه‌گذاران سازمان عملیات رزمی پیاده دانست. وی در سازمان دهی و ترکیب گروهان‌ها و گردان‌ها نقش زیادی داشت. به‌گونه‌ای که در جزئی‌ترین مسائل سازمان عملیات رزمی شامل: تعداد سلاح‌های انفرادی، تعداد قبضه‌های موشک‌انداز ضد تانک، تعداد رسته‌ها و گروهان‌ها و نوع دسته‌ها (رزمی و پشتیبانی) تعداد قبضه‌های خمپاره‌انداز و ... نیز دقت داشت. دائم به‌دنبال این بود که در جنگ با چه سازمانی و با چه ترکیبی و با چه کیفیتی می‌توانیم بهتر بجنگیم و مأموریت را به نحو احسن اجرا کنیم. (سرمدی، ۱۳۹۰: ۱۰۹)

#### ۶. معاونت ستاد عملیات جنوب

پس از آنکه شهید باقری توانست واحد اطلاعات عملیات را شکل دهد، به‌دلیل لیاقت و استعداد ذاتی‌اش توانست در بسیاری از زمینه‌ها رشد کند و مسئولیت‌های بزرگی از جمله فرماندهی نیروهای عمل‌کننده در عملیات‌های متعددی را تقبل نمایند. وی در اوایل جنگ نیز کاملاً آمادگی عملیات‌های متعدد کوچک و محدود نظامی را داشت، به‌همین دلیل در دی ماه ۵۹ به‌عنوان یکی از معاونین ستاد عملیات جنوب انتخاب شد و در فرماندهی عملیات «شکست محاصره سوسنگرد» «امام مهدی»، «فرمانده کل قوا»، نقش بسزایی داشت. (معاونت مرکز فرهنگی سپاه، ۱۳۶۶: ۱۴)

- فرماندهی شکست محاصره سوسنگرد ۱۳۵۹/۸/۲۶: قبل از این عملیات، عراق ابتدا سوسنگرد را به شکل نعل‌اسبی محاصره کرده و سپس شهر را به تصرف خود درآورده بود. حدود ۱۳۰ نفر داخل شهر مانده بودند و با دشمن می‌جنگیدند. در این باره شهید باقری تلاش زیادی کرد که به سوسنگرد کمک شود و نیروها نجات پیدا کنند ولی بنی‌صدر مخالفت می‌کند و می‌گوید: «هیچ خبری نیست و لازم نیست این حمله انجام شود». حتی روزنامه انقلاب اسلامی می‌نویسد: «می‌گویند سوسنگرد محاصره شده ... اینها دروغ است». (خسروی‌راد، ۱۳۹۳: ۷۸) بالأخره بر اثر تماس‌های برادران با شهید صدوقی، شهید مدنی، آیت‌الله خامنه‌ای و تعدادی از علمای دیگر و رسیدن خبر به حضرت امام علیه‌السلام بنی‌صدر مجبور می‌شود دستور حرکت تیپ ۲ لشکر ۹۲ را صادر کند و بدین ترتیب محاصره سوسنگرد شکسته شد و نیروهای داخل شهر نجات می‌یابند. (علامیان، ۱۳۹۲: ۲ / ۹۹ - ۹۸)

- فرمادهی عملیات امام مهدی علیه السلام ۱۳۵۹/۱۲/۲۶: پس از پیشروی‌های دشمن و شکست نیروهای خودی - که باعث ایجاد یأس و ناامیدی شده بود - شهید باقری تلاش بی‌حدی می‌کرد که با یک عملیات هرچند کوچک، اعتمادبه‌نفس را به نیروها بازگردانده و قدرت آنها را در ضربه زدن و عقب‌راندن دشمن به آنها بقبولاند. (خسروی‌راد، ۱۳۷۶: ۵۲) در محور سوسنگرد، دشمن یعنی پس از تحمل شکست و عدم موفقیت در به دست آوردن و تصرف شهر، در ۲ کیلومتری غربی شهر مستقر شده بود. در این منطقه، عملیات امام مهدی علیه السلام شناسایی و طراحی گردید و در ۲۶ اسفندماه به اجرا درآمد که باعث کشته‌شدن ۲۰۰ نفر و اسارت ۶۵ تن از افراد دشمن گردید، و تعدادی تانک و نفربر نیز به غنیمت گرفته شد. این عملیات ثابت کرد که ما می‌توانیم از نیروهای مردمی و پیاده بدون تجهیزات قوی، بهترین استفاده را بکنیم. (دهقان، ۱۳۸۹: ۲ / ۱۱)

فرماندهی عملیات فرمانده کل قوا ۱۳۶۰/۳/۲۵: شهید باقری برای برنامه‌ریزی این عملیات تلاش زیادی کرد. او در عملیات فرمانده کل قوا بعدازآنکه برادر رحیم صفوی مجروح می‌شود شخصاً هدایت این عملیات را به عهده گرفت و پس از این عملیات بود که شهید باقری به‌عنوان فرماندهی لایق و کاردان شناخته شد. موفقیت در عملیات فرمانده کل قوا، حالا در عمل نظریه شهید باقری در مورد تغییر استراتژی و تحول انقلابی در جنگ را به اثبات رسانده بود؛ چیزی که او از دی ماه ۵۹ و پس از آن، در عملیات امام مهدی علیه السلام به‌دنبال آن بود. (سرمدی، ۱۳۹۰: ۹۶)

#### ۷. فرماندهی محور دارخوین در عملیات ثامن الائمه

شهید باقری نه‌تنها در طرح‌ریزی عملیات ثامن الائمه و سازمان‌دهی آن نقش مؤثر داشت بلکه همان‌طور که از قبل مشخص شده بود مهم‌ترین و فعال‌ترین محور دارخوین به او سپرده شده بود. شهید باقری با کمال میل این مأموریت را می‌پذیرد و یک هفته قبل از شروع عملیات به منطقه رفته و همه کلیات و جزئیات کار را بررسی می‌کند و عملیات را به‌نحو احسن آماده اجرا می‌سازد. قبل از عملیات نیز به دفعات مکرر تا خطوط مقدم دشمن با همراهی گروه‌های شناسایی پیش می‌رود و شخصاً از نزدیک بر روال کار نظارت می‌کند، درعین‌حال این‌گونه اقدامات را برای فرماندهی لازم می‌دانست. (معاونت تبلیغات و عملیات ستاد کل نیروهای مسلح، ۱۳۷۴: ۴۷ - ۴۶)

در این عملیات در اثر فرماندهی صحیح، طرح‌های مؤثر و راهنمایی مفید این شهید، محور دارخوین توانست به‌عنوان یک محور موفق، عمل کرده و هدف‌های موردنظر را فتح نماید. در همین محور دارخوین بود که نه‌تنها تیپ تقویت‌شده ۸ مکانیزه از لشکر ۳ زرهی دشمن به‌طور کامل محاصره و منهدم گشت، بلکه نیروهای تحت فرماندهی شهید باقری در محور دارخوین پس از فتح هدف‌های خود از پل ماراد - پلی که در

امتداد جاده آسفالتی روی نهر مارد بود - گذشته و پس از انهدام پل قصبه - که بر روی رودخانه کارون بود - به سمت جنوب - محور فیاضیه و ایستگاه ۷ - الحاق یافتند و به کمک آنها شتافتند. (دهقان، ۱۳۸۹: ۱ / ۸۴)

#### ۸. معاونت فرماندهی کل عملیات طریق القدس ۱۳۶۰/۹/۸

در عملیات طریق القدس به تبع اوضاع سیاسی مملکت؛ برکناری بنی‌صدر و تغییراتی که در رده فرماندهی سپاه ایجاد شده بود، برای اولین بار بین سپاه و ارتش یک قرارگاه مشترک زده شد و در این میان شهید باقری به‌عنوان معاونت سپاه در قرارگاه فرماندهی عملیات مشترک، نقش عمده‌ای در پیشبرد مسائل داشت. از جمله فعالیت‌های او کمک به شناسایی محورها و تحلیل و پیش‌بینی حرکت‌های دشمن و پیگیری مسائل بود. (معاونت مرکز فرهنگی سپاه، ۱۳۶۶: ۱۸)

تثبیت تنگه چزابه: پس از عملیات طریق القدس، دشمن بعثی - صهیونیستی دست به یک حمله در منطقه چزابه زد. شهید باقری در جریان این تک دشمن به تنگه چزابه، تلاش زیادی در تثبیت این نقطه استراتژیک به عمل آورد. او در اوج درگیری‌ها به همراه تعدادی از برادران عرب و افراد اطلاعات عملیات، معبری را پیدا کرد تا از آنجا دشمن را دور بزنند. حتی در یکی از مراحل عملیات خودش به‌عنوان فرمانده گردان با یک گردان وارد عمل می‌شود و تپه‌ای را که ۴۰۰ نفر از نیروهای دشمن روی آن مستقر بوده و بر نیروهای خودی دید داشتند به تصرف در آورده و همه آنها را می‌کشند. (علامیان، ۱۳۹۲: ۲ / ۱۹)

#### ۹. فرماندهی لشکر نصر

ایشان فرماندهی لشکر نصر را در سه عملیات بر عهده داشتند:

- عملیات فتح المبین ۱۳۶۱/۱/۳: قبل از شروع عملیات فتح المبین یک شناسایی کلی توسط محسن رضایی، شهید باقری و تعدادی دیگر از فرماندهان سپاه از محورهای رقابیه، رادار، دهلیز ۳۴۳ و چاه نفت دال‌پری انجام شد. به‌دنبال آن مسئله کنترل دقیق محورها و شناسایی دقیق‌تر مطرح شد که دستورات این برنامه‌ها را شهید باقری در جلسات اطلاعات عملیات محورهای منطقه دزفول عنوان می‌کرد. به‌دلیل اهمیت این محور در مقایسه با سایر محورهای عملیاتی، لازم بود فردی که صلاحیت و لیاقت این امر را دارد برگزیده شود، که با تدبیر فرماندهی کل سپاه، شهید باقری به‌عنوان فرمانده قرارگاه انتخاب گردید (قرارگاه مشترک ارتش و سپاه). (معاونت تبلیغات و عملیات ستاد کل نیروهای مسلح، ۱۳۷۴: ۴۸) در این عملیات قرارگاه نصر نه‌تنها در فتح اهداف محور خود موفق بود بلکه همان‌گونه که بیان گردید در پیشبرد اهداف محورهای دیگر هم نقش بسزایی داشت و اصولاً این مسئله از خصوصیات شهید باقری بود که درباره مسائل محورهای دیگر، اظهار نظر می‌کرد. (سرمدی، ۱۳۹۰: ۱۰۲ - ۱۰۰)

- **عملیات بیت‌المقدس ۱۳۶۱/۲/۱۰:** شهید باقری بلافاصله پس از عملیات فتح‌المبین شروع به تهیه اطلاعات از دشمن جهت طرح‌ریزی عملیات بیت‌المقدس کرده و بارها با برادران «اطلاعات - عملیات» و گروه‌های شناسایی تیپ‌ها و لشکرها جلسه می‌گذارد. در جزئیات برنامه حمله، نظریات مفید و مؤثری مطرح می‌شود. (خسروی‌راد، ۱۳۷۶: ۱۰۳ - ۱۰۲) او قبل از عملیات بیت‌المقدس از برادران اطلاعات عملیات می‌خواهد که برای شناسایی از خط دشمن عبور کنند و جاده آسفالت را شناسایی کنند و برگردند تا شناسایی دقیق انجام شود که این عمل هم به نوبه خود نقش مهمی در طراحی عملیات داشت. شهید باقری در این عملیات همچنان فرماندهی قرارگاه نصر را از طرف سپاه بر عهده داشت، با این تفاوت که یک تیپ به نیروهای تحت فرمانش اضافه گردید. در قرارگاه کربلا مرکز عملیات مشترک ارتش و سپاه در آن موقع، محسن رضایی به‌عنوان مشاور با ایشان همکاری می‌نمود. هدف‌های عمده این حمله، آزادی خرمشهر، تأمین نیروی مرز شلمچه و شرق بصره بود که رسیدن به این اهداف را بر عهده قرارگاه مشترک نصر گذاشته بودند. (معاونت مرکز فرهنگی سپاه، ۱۳۶۶: ۲۲)

- **عملیات رمضان ۱۳۶۱/۵/۷:** بعد از عملیات بیت‌المقدس در اندک زمانی نیروها بازسازی شده و آماده عملیات دیگری می‌شوند. شهید باقری قبل از عملیات برای مسئولین کلیه رده‌ها از جمله فرماندهان گردان‌ها، گروهان‌ها و رسته‌های لشکر نصر جلسه می‌گذارد و آنها را توجیه می‌کند و حتی میزان قوه شناسایی اطلاعات - عملیات آنها را بررسی می‌کند. (خسروی‌راد، ۱۳۷۶: ۱۰۶) در مرحله اول، قرارگاه نصر نقش عمل‌کننده و هدایت‌کننده عملیات را نداشت، بلکه به‌عنوان یک قرارگاه احتیاط برای مراحل بعدی در نظر گرفته شده بود. با این حال شهید باقری به قرارگاه فتح می‌رود و به آنها کمک می‌کند. در مراحل دوم، سوم و چهارم عملیات، بیشترین مسئولیت بر دوش قرارگاه تحت فرمان شهید باقری قرار می‌گیرد. در مرحله پنجم عملیات، شهید باقری تأکید زیادی بر حضور کلیه مسئولین و نیروهای واحدهای قرارگاه به خط می‌کند، حتی خودش به خط رفته و قرارگاه را پشت خاک‌ریزهای دشمن مستقر می‌کند. (دهقان، ۱۳۸۹: ۴ / ۱۲۳)

۱۰. فرماندهی قرارگاه کربلا و جانشینی فرماندهی کل در قرارگاه جنوب مهر ۱۳۶۰ تا دی‌ماه ۱۳۶۱ در پایان عملیات رمضان که درست یک‌سال از فرماندهی شهید باقری در صحنه‌های جنگ می‌گذشت و بسیار کارآزموده‌تر و باتجربه‌تر شده بود، از طرف فرمانده کل سپاه به فرماندهی قرارگاه کربلا و جانشین فرماندهی کل در قرارگاه جنوب منصوب گردید. این امر نشانه لیاقت و توان شهید باقری بود که در مدت‌زمان کوتاه و به سرعت لیاقت پذیرفتن مسئولیت‌های بزرگ‌تر و سنگین‌تر را پیدا کرده بود. (سرمدی، ۱۳۹۰: ۱۰۴)

- عملیات مسلم بن عقیل ۱۳۶۱/۷/۱۳: با وجود اینکه عملیات مسلم بن عقیل در غرب انجام می‌شد، ولی شهید باقری به‌طور مرتب در جلسات آنها شرکت می‌کرد و با اینکه از منطقه، شناسایی کاملی نداشت و تجربیات جنگی او بیشتر در جنوب و مناطق غیرکوهستانی بود، لیکن نظرات بسیار مثبتی ارائه می‌داد. حتی در مواردی دستوراتی می‌داد که چون برادران به شخص او و نظریاتش اعتقاد داشتند، به آن دستورات عمل می‌کردند. طرح عملیات هم مناسب بود و غرور و ضعف تدبیر دیده نمی‌شد و لطف خداوند نمودار بود. (رشید، ۱۳۸۴: ۱۱۸ - ۱۱۷)

- عملیات محرم ۱۳۶۱/۸/۱۰: در شرایطی که همه نظرها متوجه غرب بود، شهید باقری به همراه تعداد دیگری از فرماندهان در قرارگاه کربلا با پیگیری مستمر، رفتن به منطقه و شناسایی، عملیات محرم را طرح‌ریزی می‌کنند و این عملیات زیر نظر قرارگاه کربلا - که تحت فرماندهی او بود - انجام شد و حتی از عملیات مسلم بن عقیل نیز موفقیت بیشتری کسب کرد. تعداد زیادی از نیروهای عراق به اسارت در آمدند. با اجرای عملیات محرم در غرب و جنوب دهلران و عین‌خوش، امکان پیشروی در خاک عراق فراهم شد. در این عملیات، سلسله جبال حمیرین و منافع نفتی موسیان و بیات و همچنین حوضچه‌های نفتی زبیدات آزاد شد و ۱۳۵۰ نفر از نیروهای عراقی به اسارت در آمدند و ۶۰۰۰ نفر کشته و زخمی شدند. (دهقان، ۱۳۹۲: ۴۱) در این عملیات مطابق معمول شهید باقری شخصاً به خطوط مقدم می‌رفت. ضمن بررسی نقاط ضعف براساس مشاهدات واقعی خود، تصمیماتی اتخاذ می‌کرد. (رضایی، ۱۳۹۱: ۵۱ - ۵۰)

#### ۱۱. جانشین فرماندهی یگان زمینی سپاه

بعد از عملیات محرم بر اثر لیاقت و شایستگی که از خود بروز می‌دهد به‌عنوان جانشین فرماندهی یگان زمینی سپاه برگزیده می‌شود. شهید باقری از آغاز جنگ در تقویت بنیه نظامی سپاه و شکل دادن جنگ به شیوه مردمی کوشا بوده و تا آخرین روز زندگی پر بارش همواره در جهت پر ثمر شدن عملیات گام برمی‌داشت. او در همه مدت حضورش در جبهه‌های جنگ تنها یک‌بار به مدت ۵ روز جهت ازدواج از جنگ جدا شد که در این مدت نیز با تلفن در جریان امور قرار می‌گرفت و بقیه اوقاتش به‌طور شبانه‌روزی در خدمت جنگ بود. (معاونت مرکز فرهنگی سپاه، ۱۳۶۶: ۲۸)

#### ۱۲. چگونگی شهادت شهید باقری

در نهم بهمن ۱۳۶۱ در طلیعه ایام مبارک دهه فجر درحالی‌که تعدادی از هم‌زمان و هم‌سنگران به دیدار حضرت امام خمینی علیه‌السلام رفته بودند، او برای شناسایی و آماده‌سازی عملیات والفجر مقدماتی به همراه تعدادی از برادران سپاه در خطوط مقدم چنانچه (منطقه فکه) در سنگر دیده‌بانی مورد هدف گلوله



خیماره دشمن بعثی قرار گرفت و همراه هم‌سنگران‌ش شهیدان مجید بقایی، زوائی و ... به لقاءالله شتافت. آخرین کلامی که از این شهید بزرگوار شنیده شد پس از ذکر شهادتین، نام مبارک امام شهیدان، حسین علیه السلام بود. (ر.ک: بختیاری دانشور، ۱۳۸۱: ۵۸ - ۵۴)

### نتیجه

در پاسخ‌گویی به سؤال اصلی مقاله که عنوان شده بود ویژگی‌های شخصیتی و فعالیت‌های شهید حسن باقری در دوران انقلاب اسلامی و دفاع مقدس چیست، نویسندگان در سه مرحله به ارزیابی پرداخته‌اند.

۱. ویژگی‌های شخصیتی: در این بعد به ویژگی‌های شخصیتی شهید باقری پرداخته شد که نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد این شهید بزرگوار از بدو تولد تا رسیدن به ملکوت نسبت با سایر هم‌نوعان خود فردی خاص و متفاوت بود که کردار و رفتارشان تجلی این خاص بودن را در قالب مؤلفه‌هایی چون تکلیف‌گرایی، اخلاص، تعهد، نماز اول وقت و ... نشان می‌دهد.

۲. فعالیت در دوره انقلاب: در این مرحله به دنبال نشان‌دادن فعالیت‌هایی از شهید بزرگوار هستیم که نشان از فعالیت‌های جهادی مستقیم و غیرمستقیم ایشان داشته باشد. در این راستا نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که شهید باقری در این دوره به نحو احسن وظایف محوله را انجام داده است؛ در این راستا مؤلفه‌هایی چون فعالیت انقلابی در دانشگاه، ایراد سخنرانی و مخالفت با اساتید غرب‌زده در دانشگاه، فرار از پادگان، تصرف پادگان ولی عصر علیه السلام، فعالیت در روزنامه جمهوری اسلامی، سفر به لبنان و عضویت در سپاه پاسداران بررسی شد.

۳. دوران دفاع مقدس: این دوران - که نمونه‌های تعالی تکامل شهید بزرگوار از لحاظ فکری و جسمی است - دورانی شگرف در ثبت ایشان به عنوان شخصیت تأثیرگذار در تاریخ دفاع مقدس است. در این برهه از زمان، شهید دست به اقدامات و فعالیت‌های جهادی زده است که کمتر کسی جرأت و توانایی آن را داشته است. جنگ ایران و عراق در حالی به سر می‌برد که وحدت و برنامه‌ریزی بین نیروهای ایرانی وجود نداشت. با ورود شهید باقری به جبهه‌های جنگ تحولی شگرف در میادین جنگ به نفع کشور عزیزمان رقم خورد. ایشان با دریافت خلأهای کشور در عملیات و درگیری‌ها به برنامه‌ریزی مستمر پرداخت که در قالب تأسیس واحد اطلاعات جنگ، شناسایی، شنود بی‌سیم، تهیه گزارش‌های روزانه، نمود پیدا کرد. با پیشروی جنگ و به‌روز استعدادهای شهید حسن باقری کم‌کم اعتمادها به او بیشتر و بیشتر شد. به طوری که به عنوان فرمانده عملیات و گردان‌ها منصوب شد؛ نقش خود را به عنوان فرمانده نخبه به بهترین نحو احسن انجام داد.

بررسی مؤلفه‌هایی چون معاونت ستاد عملیات جنوب، فرماندهی محور دارخوین در عملیات ثامن الائمه، معاونت فرماندهی کل عملیات طریق‌القدس، فرماندهی لشکر نصر، فرماندهی قرارگاه کربلا و جانشینی فرماندهی کل در قرارگاه جنوب، جانشین فرماندهی یگان زمینی سپاه نشان می‌دهد که استعمال کلمه نخبه در مورد ایشان کاملاً صدق می‌کند؛ زیرا این شهید در مدت کوتاهی که در جبهه حضور مستمر داشت، توانست به سازمان‌دهی جنگ و نیروها بپردازد؛ عملیات را برنامه‌ریزی کند و به سطوح بالای فرماندهی برسد.

در جمع‌بندی کلی می‌توان گفت که شهید حسن باقری یکی از انسان‌های برجسته تاریخ کشور ایران به‌عنوان فرمانده برجسته و نخبه است که یادش گرمی و نامش پایدار است.

### منابع و مأخذ

۱. بختیاری دانشور، داوود، ۱۳۸۱، مسافر، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی حوزه هنری.
۲. پاک، علی، ۱۳۸۷، بارانی در کویر، تهران، نشر کتاب مسافر.
۳. خسروی‌راد، محمد، ۱۳۷۶، چشم بیدار حماسه، تهران، نشر کنگره بزرگداشت سرداران شهید سپاه و ۳۶ هزار شهید استان تهران.
۴. \_\_\_\_\_، ۱۳۹۳، بی‌قرار، تهران، نشر عیدگاه.
۵. دهقان، احمد، ۱۳۸۹، گزارش روزانه جنگ، ج ۱، شش ماهه دوم ۱۳۵۹، تهران، نشر مؤسسه شهید حسن باقری.
۶. \_\_\_\_\_، ۱۳۸۹، گزارش روزانه جنگ، ج ۲، شش ماهه اول ۱۳۶۰، تهران، نشر مؤسسه شهید حسن باقری.
۷. \_\_\_\_\_، ۱۳۸۹، گزارش روزانه جنگ، ج ۳، شش ماهه دوم ۱۳۶۰، تهران، نشر مؤسسه شهید حسن باقری.
۸. \_\_\_\_\_، ۱۳۸۹، گزارش روزانه جنگ، ج ۴، شش ماهه اول ۱۳۶۱، تهران، نشر مؤسسه شهید حسن باقری.
۹. \_\_\_\_\_، ۱۳۸۹، گزارش روزانه جنگ، ج ۵، شش ماهه دوم ۱۳۶۱، تهران، نشر مؤسسه شهید حسن باقری.
۱۰. \_\_\_\_\_، ۱۳۹۲، یادداشت‌های روزانه شهید باقری، تهران، نشر مؤسسه شهید باقری.
۱۱. رشید، غلامعلی، ۱۳۸۴، شهید حسن باقری، تهران، نشر شکیب.

۱۲. رضایی، محسن، ۱۳۹۱، *اسوه‌های برجسته؛ روایت خاطرات*، تهران، نشر نیلوفران.
۱۳. زنگوئی، امیر و میلاد محمودآبادی، بهمن ۱۳۹۱، *نقش دانشجویان و دانشگاه‌ها در جنگ تحمیلی*، مشهد، دانشگاه علوم پزشکی، ص ۱۳۸ - ۱۱۸.
۱۴. سرمدی، سعید، ۱۳۹۰، *شهید حسن باقری، مجموعه مقالات*، تهران، نشر سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
۱۵. عزیزی، محمد، ۱۳۹۱، «تحلیل مشارکت اقشار مختلف در دفاع مقدس»، *پژوهشنامه دفاع مقدس*، سال اول. ش ۲، ص ۹۷ - ۱۲۱.
۱۶. علامیان، سعید، ۱۳۹۰، *روایت زندگی حسن باقری*، تهران، نشر مؤسسه شهید حسن باقری.
۱۷. \_\_\_\_\_، ۱۳۹۲، *روایت زندگی شهید باقری*، تهران، نشر مؤسسه شهید باقری.
۱۸. مخدومی شربانی، رحیم، ۱۳۸۴، *لوطی و آتش*، تهران، نشر نسیم حیات.
۱۹. مردی، فرزانه، ۱۳۹۱، *شهید باقری به روایت مادر*، تهران، روایت فتح.
۲۰. معاونت تبلیغات و عملیات ستاد کل نیروهای مسلح، ۱۳۷۴، *سقای بسیج*، تهران، نشر بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
۲۱. معاونت مرکز فرهنگی سپاه، ۱۳۶۶، *در پرتو عشق*، تهران، نشر سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.

